(9). Nunberg G., Sag I.A., Wasow T. Idioms, Language, 1988, vol. 64, № 4, p. 502–538.
(10). Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations, Oxford, Oxford University Press, 1992, 310 p.

Yuldashev Jo'rabek Uralovich (NavDU dotsenti v.b.),
Nematilloyev Jahongir Umidjon o'g'li (NavDU magistranti)

RAUF PARFI SHE'RLARIDA EPITETLAR LINGVOPOETIKASI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada epitetning lingvistik maqomi, unga berilgan ta'riflar va bu ta'riflarga munosabat bildirilgan. Shuningdek, Rauf Parfi she'r va dostonlarida qo'llanilgan epitetlarning lingvopoetik imkoniyatlari, ularning ijodkor individual mahoratini namoyon etishdagi ishtiroki va poetik jozibasi haqida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *atributiv birikma, badiiy-estetik xususiyat, konnatativ sema, poetik obraz, poetik ifoda, tasviriy vosita, uslubiy konvergensiya.*

ЛИНГВИСТИКА ЭПИТЕТОВ В СТИХАХ РАУФА ПАРФИ

Аннотация. *В данной статье рассматривается лингвистический статус эпитета, данные ему определения и отношение к этим определениям. Также обсуждаются лингвопоэтические возможности эпитетов, используемых в стихах и эпосах Рауфа Парфи, их роль в проявлении индивидуального творческого мастерства и их поэтическая привлекательность.*

Ключевые слова: *атрибутивное сложное словосочетание, художественно-эстетическая особенность, коннотативное словосочетание, поэтический образ, поэтическое выражение, образные средства, стилистическая конвергенция.*

LINGUPOETICS OF EPITETS IN RAUF PARFI'S POEMS

Annotation. *This article discusses the linguistic status of the epithet, the definitions given to it, and the attitude towards these definitions. It also discusses the linguopoetic possibilities of epithets used in Rauf Parfi's poems and epics, their participation in the manifestation of the individual skill of the creator, and their poetic charm.*

Keywords: *attributive compound, artistic-aesthetik feature, connotative sema, poetic image, poetic expression, figurative means, stylistic convergence.*

Kirish. Epitet – badiiy aniqlovchi. Uning lingvopoetikada alohida o'rni borligi allaqachonlar e'tirof etilgan. Bu tasviriy vositaning ham og'zaki, ham yozma nutqda, ayniqsa, poetik ifodada muhimligi sabab umumfilologik masalalardan biridir. Shuning uchun tilshunoslar ham, adabiyotshunoslar ham epitetga birday murojaat qilishadi. Epitetlarga tilshunoslar badiiy matnda ekspressivlik va emotsionallikni yuzaga keltiruvchi vosita deb qarashsalar, adabiyotshunoslar badiiy-estetik xususiyat kasb etuvchi vosita – badiiy san'at sifatida ko'radilar. Aslini olganda, epitet metaforaning bir turi hisoblanib, u an'anaviy bo'ladimi yoki xususiy muallif topilmasi bo'ladimi, baribir, baho munosabatini ifodalashga xizmat qiladi. O'zbek tilida sifatlar, sifatdoshlar, otlar, ravishlar, olmoshlar ko'plab epitet birikmalar hosil qilishi mumkin, ular xuddi aniqlovchi-aniqlanmish (sifatlovchi sifatlanmish) sintaktik munosabat doirasida yuzaga keladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Yuqorida ta'kidlanganidek, epitetlar umumfilologik masalalardan biri bo'lganligi uchun bu tasviriy vositaga adabiyotshunos ham, tilshunos ham birday munosabat bildiradi. Masalan, yirik adabiyotshunos va yozuvchi Ozod Sharafuddinov bu tasvir vositasini quyidagicha ta'riflaydi: "Epitet-sifatlash tasviriy vositalarning xarakterli ko'rinishi bo'lib, u voqelik, tuyg'u va predmetning o'ziga xos tomonlarini sifatlarini aniqlab, ta'kidlab, ajratib, bo'rttirib ko'rsatadi. Bu xususiyati bilan, "sifatlash badiiy aniqlovchi" sanaladi" [1;196-b.]. Yoki yana bir adabiyotshunosning mana bu tarzdagi fikri kishining diqqatini tortadi: "Shoirona ehtiros va did bilan topilgan epitet poetik obraz elementi sifatida, asosan, she'r g'oyasini ochib berishga, so'ngra shoir shaxsi, uning olami, ijodiy individualligi haqida ma'lum tasavvur tug'dirishga qodir bo'ladi, bunday epitetga qarab ko'p narsani – shoirning g'oyaviy pozitsiyasini, estetik qarashlarini, iste'dodi va she'riy uquvini, emotsional va intellektual iqtidorini tadqiq qilsa bo'ladi" [2;21-b.] Adabiyotshunoslar epitetni aynan sifatlash ekanligiga urg'u bersalar, tilshunoslar uning lingvistik qonun-qoidalarga buysunishini ham esdan chiqarmaslik kerakligini ta'kidlashadi. Masalan, M.Mukarramov "O'zbek tilida o'xshatishlar" kitobida shunday yozadi: "Epitetlar til hodisasi hisoblangan aniqlovchi (sifatlovchi) bilan mushtarak bir tushuncha emas. Avvalo, epitetlar atributiv birikmalardan badiiy nutqqa xos ko'chma ma'noda (metaforali) qo'llanishi, obrazlilik, emotsional-ekspressivlikning bo'lishi va predmetga subyektiv munosabatning ifodalanishi bilan farqlanadi".[3. 18] M.Mukarramov to'g'ri ta'kidganidek, epitet bu badiiy aniqlovchi, ya'ni, denotativ ma'nodagi konstruksiya

emas, balki o‘zida konnatativ sema bilan to‘yingan birikma. O‘zbek tilshunosligida epitetlar yuzasidan tadqiqot olib borgan D.Xo‘jayevaning fikricha, epitet badiiy adabiyot tilining obrazli tasvirlash vositalaridan biri bo‘lib, u badiiy nutqning rang-barang bo‘lishini ta’minlaydi [4;23-b.].

Tahlil va natijalar. Badiiy matnda, odatda, o‘quvchining diqqatini doimiy epitetlardan farqli ravishda muallifning topilmasi o‘ziga jalb qiladi, so‘z bilimidan xabardor tinglovchiga behad huzur bag‘ishlaydi. Shuning uchun shoir va yozuvchilar asarlarida epitetlarga alohida murojaat qiladi. O‘zining ko‘lamdor va go‘zal she’riyati bilan – ma’nodorlik, mazmun va mavzu qatlamlarining turfaligi, metaforalari va ohangdorligi, shakli bilan nafaqat o‘zbek, balki turkiy adabiyotga ulkan hissa qo‘shgan shoir Rauf Parfi ijodida ham original, ohori to‘kilmagan, rang-barang, lingvopoetik qimmatga ega epitetlarni uchratamiz. Shoir she’rlarida *achchiq* muhabbat, *horg‘in* tumanlar, *iliq* tabassum, *muqaddas* azob, *mehribon* yellar, *moviy* ertak, *qarigan* qayg‘u, *qora* bo‘ron, *qaro* falak, *qora* ertak, *qora* mash’al, *qora* suvrat, *qora* gumon, *qora* chang, *qora* ro‘yo, *qaro* kuch, *qora* tun, *qora* qalam, *qora* qarg‘a, *oltin* shaftoli, *oydin* yo‘l, *soqov* tosh, *sobit* chiroy, *sohir* she’riyat, *samoviy* baxt, *suyuq* tosh, *so‘qir* lomakon, *samoviy* kuy, *soqov* sukunat, *toza* chechak, *yalong‘och* sukut, *yoniq* afsona, *zangori* o‘tloq, *za’faron* kuz, *o‘jar* xayol, *g‘avg‘oli* tinch, *shirin* afsona, *shirin* xayol, *shirin* armon kabi sifat+ot, ot+ot, sifatdosh+ot tarkibli epitetli birikmalar uchraydi.

Rauf Parfi she’rlarida ko‘p qo‘llangan badiiy tasvirning leksik vositasi epitet hisoblanadi. Shoir poe-ziyasidagi epitetlarni o‘rganish uning badiiy-tasviriy vosita sifatida poetik nutqning shakllanishidagi xiz-matlarini, shu bilan birga ijodkorning so‘z qo‘llash san’atidagi o‘ziga xos yo‘lini aniqlashga imkon beradi. Ijodkor epitetdan, asosan, bayonning aniq bo‘lishi, ekspressivlikni ifodalash hamda asarning badiiy qimma-tini oshirish, tasvir tiniqligini ta’minlash va asar jozibadorligini yuqori cho‘qqiga ko‘tarish maqsadida foy-dalanganini ko‘ramiz. “Har bir ijodkorning dunyoni ko‘rishi, eshitishi va idrok qilishida o‘ziga xos farq bor. Ana shu farqlilik ijodkor mahorati, uning til va uslubdagi ustaligini namoyon etadi. Tabiiyki, dunyoni o‘ziga xos ko‘rish, eshitish va badiiy idrok etish, eng avvalo, badiiy tilda zuhur etadi” [5;109-b.]. Rauf Parfi she’riyati benazir so‘z mo‘jizalari sifatida buning to‘liq isbotidir. Rauf Parfining Vatan va uning ravnaqi, millat ma’naviy dunyosining rivoji, turkiy birlik mavzusiga bag‘ishlangan she’r va dostonlarini har tomon-lama yoritishda ishlatilgan epitetlar orasida *shirin, achchiq, oltin, qora, toza* kabi so‘zlar qo‘llanish va ma’-no anglatish ko‘lami bilan ajralib turadi. Shoir va yozuvchilar, ko‘pincha, epitet sifatida sifat so‘z turkumi-dan yoki belgi bildiruvchi ot turkumidagi so‘zlardan foydalanadi. Rauf Parfi she’rlarida ham ko‘p o‘rinlarda ushbu holatni kuzatamiz. Jumladan, *shirin* leksemasi bir necha o‘rinlarda epitet sifatida qo‘llanilib badiiy nutqning rang-barangligini ta’minlagan. Ijodkor “Bag‘ishlov” she’rida shunday misralar bitadi:

Qaydadir izg‘idim, nimadir izlab,
Nimadir anglamay bequt peshona.
Shirin afsonalar aytib yulduzlar
Yoniga chorlardi meni yagona. (“Bag‘ishlov”)

She’rdan olingan parchada *shirin* epiteti sinestetik metaforaning go‘zal namunasi bo‘lib, she’riy parchada *shirin* sifati poetik qo‘llanilib, “kishi huzur qiladigan, orom oladigan, lazzatlanadigan, xush yoqadigan, yoqimli” degan ma’nolarni bildirmoqda. Shoir uchun, ijodkor uchun afsona eshitish, tinglash, ayniqsa, yulduzlar bilan xayolan gaplashish, ularning tilini tushunish o‘zgacha huzur bag‘ishlaydi.

Ijodkor ba’zi o‘rinlarda uslubiy konvergensiyadan mahorat bilan foydalanib, epitet va oksyumorondan bir o‘rinda foydalanadi. Bu esa tasvir yanada yorqin, tiniq va ta’sirchan bo‘lishini ta’minlagan. Epitet badiiy matnda obrazlilik, emotsional-ekspressivlikni yuzaga keltirsa, oksyumoronning asosiy vazifasi muallifning tasvirlanayotgan hodisaga bo‘lgan shaxsiy munosabatini ifodalashdir. Uning “Oylar o‘tdi va yillar o‘tdi” she’rida buning guvohi bo‘lamiz:

Mana oxir sen-da namoyon,
Muhabbatim, ko‘zim, ismatim.
O‘ngmi, tushmi yo shirin armon?
Birdan yaraqladi qismatim. (“Oylar o‘tdi va yillar o‘tdi”)

Olamning lisoniy manzarasini anglashda rang bildiruvchi so‘zlarning ishtiroki alohida ekanligini ularning badiiy matnlarda qo‘llanishidan ham bilsak bo‘ladi. Rauf Parfi she’rlarida ham ayrim rang bildiruvchi so‘zlar epitet bo‘lib kelganligini ko‘rishimiz mumkin. Shoir she’rlarida *qora* rangi ana shunday vazifada keladi. Bu rang qadimdan turkiy ajdodlarimizning sevimli rangi bo‘lib, u kuch-qudrat, cheksizlik, nursizlik, yomonlik yoki ba’zi so‘zlar bilan qo‘llanib, ular anglatgan narsaga xos belgi – holatning kuchli darajasini bildiradi. Rauf Parfi she’rlarida bu rang bir o‘rinda go‘zallikni ifodalasa, bir o‘rinda kuch-qudrat, boshqa o‘rinda esa yovuzlik, umidsizlik, adolatsizlik kabi semalarni anglatadi. Masalan, ijodkor “Turk ayoli ibodati” she’rida *qora* rang sifatini *falak* so‘zi bilan qo‘llaydi va falakni inson boshiga kulfat soluvchi, adolatsiz yoki shafqatsiz taqdir degan sifatlar bilan ta’riflaydi:

Qonli jangdan, hayhot, qaytmadi o‘g‘li,

Unga ataganing shumidi, qismat?
Shu qaro falakda bormisan, yo'qmi,
Bormi senda, aytgil, zarracha shafqat? ("Turk ayoli ibodati")

So'zning ham botiniy, ham zohiriy ma'nolarini yaxshi anglagan shoir ularni she'rlarida turli ma'nolarda jilolantira oladi. Ijodkorning xalqimiz tomonidan sevib kuylanadigan, xalq orasida "Laylo" nomi bilan tanilgan "Balki o'chgan edim yodingdan" nomli she'rida qora epiteti beqiyos go'zallikni ifodalamoqda:

Balki o'chgan edim yodingdan
Seni o'ylab kelmaydir uyqu–
Qora tunning o'zga sehri bor.
Tushlarimda topay deb gulro',
Men uxlarman mangu ehtimol.
Go'zal tushlar tilayman, Laylo… ("Balki o'chgan edim yodingdan")

Shoir ba'zi she'rlarida turkiy tillarning eng qadimiy qatlamiga mansub so'zlardan biri bo'lgan *qora* so'ziga qaytadan jon kiritadi, ya'ni *qora* so'zini ulug', buyuk ma'nolarida qo'llaydi:

Kimdir u jafokash shu xilqat aro
Hamnishin tutingan qora qalamga.
Kimdir ul g'amgusor va motamsaro
Fikr sochayotgan turkiy olamga? ("Shoir")

Xulosa va takliflar. Umuman, epitetlar Rauf Parfi she'riyatini poetik bezab turgan tasviriy vositalardan biri sifatida badiiy matnning ta'sirchan, jozibador bo'lishini ta'minlab, baytlarning fasohatini kuchaytirib bergan. Shuningdek, shoir ochib bermoqchi mavzuni yorqinroq namoyon etib, qalamkash mahoratini ko'rsatishda muhim unsur darajasida xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

(1). Шарафуддинов О. Замон. Қалб. Поэзия. Т., Ўзадабийнашр, 1962, 196-бет.
(2). Акрамов Б. Шеърият гавҳари. Т., "Адабиёт ва санъат" нашриёти, 1979, 21-бет.
(3). Мукаррамов М. Ўзбек тилида ўхшатиш. Тошкент, "Фан", 1976 15–18-бетлар.
(4). Хўжаева Д. Ўзбек тилида эпитет. Филол.фан.номз...дисс. автореф., Тошкент, 1997, 23-бет.
(5). Н.Маҳмудов. Тилимизнинг тилла сандиғи. Тошкент, "Фан", 2012, 109-бет.

Zakirova Xilola Abduraxmanovna (Toshkent Arxitektura-qurilish universiteti "O'zbek va xorijiy tillar" kafedrasi dotsenti)

XORIJIY ILMIY DISKURSDA TAQRIZNING LINGVISTIK VA STRUKTUR XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ingliz tilidagi xalqaro ilmiy diskurs doirasida taqriz janrining lisoniy va struktur xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotda AQSH, Germaniya, Italiya, Niderlandiya va Malayziya kabi davlatlar olimlari tomonidan yozilgan taqrizlar qiyosiy-lingvistik jihatdan tadqiq etildi. Maqolada xorijiy taqrizlarning leksik-terminologik qatlami, sintaktik qoliplari va argumentatsiya modellarining o'ziga xosligi ochib berilgan. Ayniqsa, ilmiy etiket doirasidagi "yumshatish" (mitigation) strategiyalari va akademik "isbot birliklari" (boosters) tahliliga alohida urg'u berilgan.*

Kalit so'zlar: *ilmiy diskurs, taqriz, leksik-terminologik tahlil, global akademik lug'at, modallik, hedging (yumshatuvchi birlik), boosters (kuchaytiruvchi birlik), konstruktiv tanqid, kognitiv model.*

Закирова Хилола Абдурахмановна (Доцент кафедры «Узбекский и иностранные языки», Ташкентский архитектурно-строительный университет)

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЦЕНЗИИ В ЗАРУБЕЖНОМ НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация. *В данной статье исследуются лингвистические и структурные особенности жанра рецензии в рамках англоязычного международного научного дискурса. В исследовании проведён сравнительно-лингвистический анализ рецензий, написанных учёными из США, Германии, Италии, Нидерландов и Малайзии. В статье раскрываются особенности лексико-терминологического слоя, синтаксических моделей и аргументационных стратегий зарубежных рецензий. Особое внимание уделяется анализу стратегий «смягчения» (mitigation) в рамках научного этикета, а также академических «усилителей утверждения» (boosters).*